

EKONOMSKI I DRUŠTVENI RAZVOJ SRBIJE KROZ PRIZMU ODNOSA SA SAD I NATO

Ilija Životić

Faculty for Engineering Management FIM, Serbia ilija.zivotic@fim.rs

Darko Obradović

Center for Strategic Analysis darko@czsa.org

Abstrakt

Svrha rada je da korišćenjem adekvatne metodologije prikaže značaj odnosa Republike Srbije sa SAD i NATO za razvoj pozitivnih društvenih normi kao i ekonomski razvoj Republike Srbije kroz višedecenijski odnos obeležen usponima i padovima saradnje ukoliko uzmemo u obzir odnose nekadašnje Jugoslavije čiji je Republika Srbija pravni naslednik. Rad ima zadatak da potvrdi hipotezu da je ekonomski, bezbednosni i društveni razvoj Srbije poslednjih 20 godina vezan upravo za uspon saradnje sa SAD i NATO, kao što je to bio slučaj sa nekadašnjom Jugoslavijom nakon razlaza sa Sovjetskim Savezom 1948 i potpisivanjem sporazuma sa SAD. Sporazumi, protokoli, ugovori i ostali akti potpisani i sprovedeni između Srbije sa jedne i SAD i NATO sa druge strane posebno oni koji imaju elemente Petersberške Deklaracije (Petersberg Declaration) značajno su doprineli statusu partnera od poverenja Srbije kada se radi o regionalnoj bezbednosti i stabilnosti što je uz njeno učešće u mirovnim misijama imalo krucijalnu ulogu da nakon ratova devedesetih bude okarakterisana sasvim drugačije u odnosu na kraj dvadesetog veka, a samim tim i ostvari celokupni napredak nasuprot stanju pod međunarodnim sankcijama iz tog perioda. Okarakterisana kao partner od strane NATO, Republika Srbija postala je lider u privlačenju stranih direktnih investicija na Zapadnom Balkanu, posebno onih iz država članica NATO i najveći izvoznik proizvoda i usluga iz oblasti IT industrije u okosnicu NATO, Sjedinjene Američke Države sa ovog prostora. Na kraju rada autori nakon potvrđene zadate hipoteze prikazuju predlog mera i radnji koje Republika Srbija treba da preduzme u budućnosti kako bi uz adekvatne odnose sa NATO i članicama saveza na bilateralnom nivou privela kraju evro atlantske integracije sa posebnim akcentom na članstvo u Evropskoj Uniji koje je kao najviši državni cilj sadržano u najvažnijim zakonodavnim i strateškim dokumentima.

Keywords NATO, Security, Cooperation, Western Balkans, Serbia

Uvod

NATO nastaje kao odgovor država zapadnih demokratija na narastajuću opasnost od širenja komunizma i represije koju sprovode Sovjetske trupe u državama Istočne Evrope koje su došle pod zonu uticaja Moskve nakon završetka drugog svetskog rata. Prilikom formulisanja Gvozdene zavese zasigurno je uzeto u obzir i nepoverenje prema Moskvi stvoreno njenim kršenjem sporazuma sa Poljskom iz 1934 godine kao i masakrom nad istaknutim visoko obrazovanim Poljacima prilikom povlačenja sa istoka te države. Tome treba dodati i tajne protokole o podeli Poljske koji su bili deo sporazuma sa nacističkom

Nemačkom o kojima se pregovaralo dok su se istovremeno vodili pregovori sa Velikom Britanijom i Francuskom o mogućnosti zajedničkog delovanja protiv Nemačke (Watson,2000).Navedenim postupcima Kremlj se pokazao kao strana koja ne poštuje potpisane sporazume sa jedne strane ali i kao strana koja ima teritorijalne pretenzije prema drugim državama što je u direktnoj suprotnosti sa osnovnim društvenim i političkim načelima država koje su osnovale NATO.

Jugoslavija se nakon drugog svetskog rata nalazila u veoma teškoj situaciji, razorena i opustošena, sa ljudskim i demografskim gubicima od dva miliona lica, od čega je broj poginulih i raseljenih gotovo identičan (Kočović,1985). Tako devastirana, sa novom komunističkom vlašću koja je zamenila kraljevsku porodicu izbeglu u London sa jedne strane i odlučujućom pomoći Crvene Armije prilikom oslobođenja od nacističkog okupatora sa druge strane, kao i podelom Evrope između sila pobednica i u političkom smislu bila je veoma krhka. U takvim okolnostima zvanična Moskva je smatrala da Jugoslavija treba da padne pod njenu zonu uticaja i rukovodstvu u Beogradu slala jasne signale. Odbijanje stavljanja Jugoslavije pod kontrolu Moskve dovelo je do narastajućih tenzija , koje su se u formalnom smislu ogledale u optužbama Moskve da Jugoslavija vodi antisovjetsku politiku kao i da razvija socijalizam na neprihvatljiv način(Krleža,1969). U novije vreme pojavila su se tumačenja da je do pritiska Moskve došlo kako bi se sprečili tajni planovi Jugoslavije da u pre komponovanju Evrope, Jugoslavija uz pomoć Bugarske predvodi savez koji bi još činile Makedonija i Grčka nezavistan od Moskve(Perović, 2007).Osim zahteva vezanih za industrijsku proizvodnju proizvoda namenjenih Sovjetskom Savezu, Moskva je smatrala da je u Jugoslovenske institucije potrebno instalirati i Sovjetske obaveštajne službe ,čime bi praktično preuzela deo suvereniteta. Odbijanje svih zahteva koje je Moskva isporučila, rezultiralo je ekonomskim sankcijama i pretnjom vojnom intervencijom kroz masovne vojne vežbe na granicama, pre svega srpsko-bugarskoj i srpsko-rumunskoj, uz političke pritiske na susedne države da kao i Albanija prekinu diplomatske odnose sa Jugoslavijom, što je sve skupa činilo godine poznate kao period Informbiroa (Mihaljević,2017).

Jugoslovensku situaciju dodatno je otežala nezapamćena suša koja je prouzrokovala nedostatak osnovnih životnih namernica što je uz prethodno opisanu situaciju pretilo da državu tek izašlu iz rata baci na kolena. U takvoj situaciji, Jugoslavija se okreće zapadu i kroz niz bilateralnih razgovora i sporazuma nailazi na razumevanje situacije i preko potrebnu pomoć Sjedinjenih Američkih Država. Takvo naglo približavanje Jugoslavije zapadu predstavljalo je do tada neviđen fenomen u hladnoratovski obojenoj Evropi koji se ogledao u isključivoj saradnji jedne komunističke države sa državom suprotne, zapadne ideološke orijentacije pri čemu se ta saradnja za Jugoslaviju pokazala kao veoma isplativa(Bogetić,2018).

RAZVITAK JUGOSLOVENSKE PRIVREDE I DRUŠTVA ZAHVALJUJUĆI POLITICI SARADNJE SA SJEDINJENIM DRŽAVAMA

Odmah nakon zahlađenja odnosa između SSSR i Jugoslavije, i uvođenja embarga od strane Moskve, SAD omogućavaju veći izvoz na svoje tržište robi iz Jugoslavije kako bi se očuvala privreda Jugoslavije što rezultira povećanjem od 100 procenta samo za period 1948-1949, dok se izvoz do 1955 uvećao čak tri puta(Tomanić, Rakonjac,Miletić, 2024).

Prvu veliku tranšu novčane pomoći Jugoslavija dobija već 1950 i to putem dugoročnog kredita od 50 miliona dolara čemu je prethodio sporazum potpisan u Vašingtonu 1948 kojim se Jugoslavija obavezuje da obešteti Američke državljane i kompanije a koji su pretrpeli štetu usled nacionalizacije imovine, pri čemu se u sporazumu čak štite i prava Američke strane na žigove odnosno logo i nazive firmi (Službeni vesnik Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ, 1948). Kako bi se pospešila domaća proizvodnja i prodaja, uz odobravanje SAD, Jugoslavija 1951 ukida prinudni otkup žitarica i živine i praktično uvodi liberalizaciju dela tržišta po ugledu na zapad, omogućavajući malim proizvođačima da svoje prehrambene proizvode ali i one vezane za građevinarstvo prodaju direktno u seoskim radnjama (Bekić, 1988).

Ekonomski razvitak Jugoslavije počinje drugim petogodišnjim planom pripremljenim 1956 godine kojim je predviđeno da se novac koji se dobija iz inostranstva putem donacija i kredita iskoristi za povećanje proizvodnje robe široke potrošnje čime bi se povećala iskorišćenost privrednih kapaciteta, što je dovelo do rasta nacionalnog dohotka u periodu 1957-1959 po godišnjoj stopi 13,3 procenta i povećanju industrijske proizvodnje za 2,4 puta kada se porede 1959 i 1952 godina (Dobrijević, 2016). Rast standarda 1950-1960 ogleda se i u broju novo registrovanih automobila u privatnom vlasništvu koji je povećan za čak 7 puta u odnosu na prethodni period (Patterson, 2011). Broj zaposlenih beleži kontinuirani rast paralelno sa razvijanjem diplomatskih odnosa sa SAD. Jugoslavija je 1948 godine imala 7.255.120 zaposlenih, 1953 godine 7.848.857 dok je 1961 ta cifra prestigla 9 miliona (Rakićević, 1968).

Ovakvom razvoju situacije prethodi intenzivna diplomatska aktivnost Jugoslavije sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Uporedo sa slanjem novčane i materijalne pomoći Jugoslaviji, SAD su radile i na stabilnosti celog regiona Balkana. Ovo se ogleda pre svega u njihovoj ključnoj ulozi u razvijanju odnosa Jugoslavije i Grčke, naročito nakon što je Grčka zajedno sa Turskom 1950 pristupili NATO u fazi konsultativne saradnje (Milikić, 2007). Time je Amerika praktično stvaranjem stabilnosti regiona kroz razvijanje diplomatskih odnosa direktno uticala i na odbranu Grčke jer je jačanjem Jugoslovenske armije svojim donacijama kao nagradom za navedenu Jugoslovensku ulogu, faktički štitila Vardarski koridor. Kako bi ojačali Jugoslovensku armiju, SAD sklapaju Sporazum o vojnoj pomoći koji je potpisan 14. novembra 1951. godine čime Jugoslavija je biva uključena u sistem vojne pomoći zapadnoevropskim državama koji je razvio SAD krajem 1949. radi jačanja odbrambenih moći svojih saveznika (Dimitrijević, 2000). Ovaj sporazum se smatra ključnom prekretnicom u odnosima dveju država u tom periodu. Ovome treba dodati i prihvatanje Jugoslavije da se na njenoj teritoriji od strane Amerike uspostavi poseban komunikacijski sistem kojim bi se Sjedinjene Države odmah obavestile u slučaju napada Sovjeta na Jugoslaviju (Jakovina, 2003). Dalja diplomatska aktivnost pod inicijativom Amerike, rezultira potpisivanjem Ankarskog ugovora Jugoslavije, Grčke i Turske 28. Februara 1953 koji se praktično nadograđuje vojnom saradnjom i postaje Balkanski Sporazum u Avgustu 1954. Iako postoje kontraverzna mišljenja da li je ovaj sporazum predstavljao ulazak Jugoslavije u NATO bez formalnog potpisivanja ili ne, neke od činjenica se ne smeju skrajnuti. Pre svega, sve tri strane su smatrale da mogu biti ugrožene od SSSR. Turska najpre kao država koja ima dugačku liniju razgraničenja sa samim SSSR, Jugoslavija koja konstantno trpi pretnje iz Moskve i boji se napada preko nekog od Sovjetskih satelit država, i Grčka koja računa na pomoć Jugoslavije ukoliko SSSR pokuša invaziju na nju preko Bugarske (Vujačić, 2010). Dakle države

članice NATO potpisuju bezbednosni pakt sa nezavisnom državom u situaciji kada sve strane imaju jednog zajedničkog neprijatelja koji je u tom vremenu predstavljao i glavnog neprijatelja NATO. Sam NATO dobija stabilnost i zaštitu obala Sredozemlja od Turske do Portugala, što je i danas glavni motiv NATO na ovim prostorima(Simić,2010). Potpisani diplomatski sporazumi i relaksacija odnosa zahvaljujući saradnji Beograda i Vašingtona su prema navedenom rezultirali snabdevanjem Jugoslavije vojnom opremom preko potrebnom da se odvрати Sovjetska agresija, što uključuje i 600 mlaznih aviona, 20.000 vozila, 1000 tenkova i 1000 artiljerijskih oružja sa jedne strane ali i neophodnom hranom da se u godinama suše prehrani narod i znatnim kreditnim sredstvima da se pokrene privreda u razorenoj državi što je prema statističkim podacima rezultiralo znatnim povećanjem broja radnih mesta i rastom životnog standarda(Ranković,2021). Ovo se najbolje vidi upoređivanjem nacionalnog dohotka po stanovniku što je 1953 iznosilo 250 dolara a 1962 godine 480 dolara da bi 1965 iznosio 570 dolara(Krleža, 1969).

RAZVOJ SRPSKE PRIVREDE U KONTEKSTU ODNOSA SA SAD I NATO NAKON DEMOKRATSKIH PROMENA U SRBIJI 2000 GODINE

Srbija je u demokratsku promenu vlasti 2000 godine ušla sa izuzetno visokom nezaposlenošću stanovništva od čak 769.000 osoba, što je ostao trend čitavih 14 sledećih godina, odnosno do 2014 kada se taj broj neznatno smanjio na 741.000 (Štrbac, 2015). Sve to vreme, novi predstavnici vlasti nisu uspevali da konsoliduju finansije i privredu niti da se pozicioniraju u diplomatskom smislu u odnosu na SAD. Truli kompromisi prilikom pravljenja široke političke koalicije koja je uključivala i u najmanju ruku evro skeptične i uopšte anti zapadne političke partije nosili su sa sobom visoku cenu. Usporene reforme u bezbednosnom sektoru su kao direktnu posledicu imale ubistvo premijera Đinđića(Životić, Obradović,2023). Nakon tog tragičnog događaja loše sprovedene privatizacije dotadašnjih državnih preduzeća uz ne podizanje produktivnosti postojećih radnih mesta, lošu ekonomsku politiku, gubitak starih i ne osvajanje novih tržišta dovode značajnog pada broja zaposlenih (Arsić, 2014). Navedeni propusti doveli su do alarmantne nezaposlenosti u Aprilu 2012 godine od čak 26,1 procenta i vrlo niskom prosečnom neto zaradom od 41 664 dinara (FREN, 2020). Iste godine prema izveštaju Evropskog parlamenta iz 2018 godine, izvoz roba i usluga iz Srbije u Sjedinjene Države bio je ispod 100 miliona dolara (Demostat, 2018). U takvoj situaciji sa prisutnom inflacijom, Srbiji je nedostajala povoljna ekonomska i politička klima za privlačenjem stranih investicija ali i sklapanjem strateških sporazuma sa SAD i NATO.

U međuvremenu izvoz roba iz Srbije u SAD je 2023 bio 556 miliona dolara ili približno 7 puta veći nego 2012 uz gotovo stoprocentnu pokrivenost uvoza. Izvoz u Evropsku Uniju je u odnosu na 2009 kada je pokrivaio 49 procenata uvoza, 2023 godine dostigao 86 procenta (EU u Srbiji, 2024). Kada se radi o uslugama, najveći rast beleži izvoz IT usluga u SAD koji iznosi 2022 godine više od 1, 2 milijarde dolara sa tendencijom rasta za 2024(Bukvić,2023). Važno je napomenuti da danas Američke kompanije u Srbiji zapošljavaju više od 30.000 ljudi (Fo Net, 2024). Upoređivanjem ulaganja i donacija u Srbiju 2000-2012 i 2012-2024 godine možemo zaključiti da je prvi period obeležen većim donacijama dok drugi period uz dosta niže donacije karakteriše značajan

investicioni napredak, otvaranje radnih mesta kao i infrastrukturna ulaganja od kojih je najznačajniji takozvani Moravski koridor.

Možemo zaključiti da je administracija SAD u odnosu na Srbiju sa donacija prešla na kapitalna ulaganja pre svega iz razloga poboljšanja diplomatskih odnosa koji se ogledaju u potpisivanju SOFA sprazuma,

Literatura

Arsić, M.(2014) Da li je privatizacija glavni krivac za gubitak radnih mesta u Srbiji, Biznis&Finansije, Analize,19.Februar 2014, retrieved from

<https://bif.rs/2014/02/da-li-je-privatizacija-glavni-krivac-za-gubitak-radnih-mesta-u-srbiji/> 08.April 2025

Bekić,D(1988) Jugoslavija u hladnom ratu.Odnosi sa velikim silama 1949-1955, Globus, Zagreb,322

Bogetić,D(2018)Odnosi SAD i Jugoslavije posle Drugog svetskog rata, PG Mreža

Bukvić, Lj.,(2023) Galopirajući rast izvoza IT usluga, Danas, 21.03.2023 retrieved

09.March 2025 from <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/galopirajuci-rast-izvoza-it-usluga-prosle-godine-stiglo-se-do-27-milijardi-evra/>

Dobrijević, I.(2016) From crisis to crisis-Standard of living Yugoslavia 1955-1965,Prispevki za novješu zgodovino, Vol.56, No1, Ljubljana , 145-160,

<https://doi.org/10.51663/pnz.56.1.09>

Dimitrijević, B.,(2003) Jugoslavija i NATO (1951–1957), NIC „Vojska”, Beograd, 2003; Dragan Bogetić, Jugoslavija i Zapad 1952–1955, Jugoslovensko približavanje NATO-u, Službeni list SRJ, Beograd, 2000, 15

Demostat(2018)Trgovina sa SAD, retrieved 07. March 2025 from

<https://demostat.rs/sr/vesti/istrazivanja/trgovina-sa-sad/329>

EU u Srbiji (2024) Najveći trgovinski partenri u 2023, retrieved 10. February 2025 from <https://europa.rs/trgovina/>

Fondacija za razvoj ekonomske nauke FREN(2020), Zaposlenost I zarada. retrieved 07.April 2025 from <https://fren.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/Zaposlenost-i-zarade-12.pdf>

Fo Net retrieved 20 April 2025 from <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/cvetkovic-americke-kompanije-zaposljavaju-vise-od-30-000-ljudi-u-srbiji-otvoreni-smo-z>

Jakovina, T.(2003).Američki komunistički saveznik,Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955., Zagreb: Profil/Srednja Europa,326

Kočović, B.(1985). Casualties of World War II in Yugoslavia; Biddles of Guilford for Veritas Foundation Press, London

Krleža, M.(1969). *Enciklopedija Leksikografskog Zavoda (III. svezak - Heliodor-Lagerlof)*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod

Mihaljević, J.,(2017) Deal With the Devil: Intellectuals and Their Support of Tito's Rule in Yugoslavia (1945–80), Anthem Press, London,191-206.

Milikić, M.(2007) Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRJ I Kraljevine Grčkedo potpisivanja Ankarskog ugovora, Zbornik radova „Balkanski pakt 1953/1954“,Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 111-129

Patterson,H.,P. (2011), *Bought and Sold: Living and Loosing the Good Life in Socialist Yugoslavia* (Ithaca & London: Cornell University Press, 2011)

Perovic, J.,(2007). The Tito–Stalin Split: A Reassessment in Light of New

Evidence." *Journal of Cold War Studies*, 32-63 <https://doi.org/10.5167/uzh-62735>

Rakićević, T.(1968), Yugoslavia: Land and People, Yugoslav illustrated magazine Review, NIP "Borba.

Ranković, R.(2021.)70 godina vojne saradnje Amerike I Jugoslavije, retrieved 01.April 2025, from <https://www.glasamerike.net/a/amerika-jugoslavija-srbija-vojna-pomo%C4%87-godfri-avioni-tenkovi/6244146.html>

Simić, P.(2010)Razroka spoljna politika, retrieved 24. March 2025 from

<https://old.vreme.com/cms/view.php?id=930836&print=yes>

Službeni vesnik prezidijuma narodne skupštine FNRJ, retrieved 20.March 2025 from

<https://www.restitucija.gov.rs/doc/zakoni/medjunarodni-propisi/SAD1.pdf>

Štrbac, L.,(2015) Masovna nezaposlenost-konstanta Srbije 2000-2014, retrieved 28.

January 2025 from [https://www.politika.rs/sr/clanak/316665/Specijalni-](https://www.politika.rs/sr/clanak/316665/Specijalni-dodaci/Masovna-nezaposlenost-konstanta-Srbije-2000-2014)

[dodaci/Masovna-nezaposlenost-konstanta-Srbije-2000-2014](https://www.politika.rs/sr/clanak/316665/Specijalni-dodaci/Masovna-nezaposlenost-konstanta-Srbije-2000-2014)

Tomanić,A., Rakonjac, A., Miletić, M.(2024) Održavati Tita na površini, Americano,

01.April 2025 retrieved from <https://americano.rs/odrzavati-tita-na-povrsini/>

Vujačić, I.(2010) Jugoslavija, Balkanski pakt I NATO, Vreme, Beograd , retrieved 01.April

2025 from <https://vreme.com/vreme/jugoslavija-balkanski-pakt-i-nato/>

Watson, D. (2000). Molotov's Apprenticeship in Foreign Policy: The Triple Alliance Negotiations in 1939. *Europe-Asia Studies*, 52(4), 695–722.

<https://doi.org/10.1080/713663077>

Životić, I., Obradović, D. (2023). The significance of democratic and civil control of security services for the aim of preventing political violence - Case study of the Republic of Serbia after 2000, *Science International journal*, 2(3), 35-41.

doi:10.35120/sciencej0203035z

